

Bíráói vélemény

Ö. KOVÁCS JÓZSEF:

*A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945-1965 (I-II. kötet
491 + 545 oldal)*

című MTA doktori munkájáról.

Bíráló: ROMÁNY PÁL, az MTA doktora, ny. egy.tanár

„Felsőbb rendelet folytán Öcsöd községben a hústalan napok hetenként, hétfőn, csütörtökön és szombaton tartatnak.”

„ Aki gyógykezelés végett kórházba megy, a cukorjegyeit mindig feltétlenül vigye magával.”

Közhírré tétetik... (1940)¹

„Nem úgy arattunk mi, ahogy ma aratnak,
sirattuk azokat, akik kimaradtak;
mennyien álmodtak kaszával a vállon
s búzáról álmodtak nagy búza-országon”.

Sinka István (1961)²

„A falu már nem azonos a parasztsággal.
Tulajdonképpen nagyon régóta nem
azonos...Közvéleményünkéből mégis... nehezen akar
kikapni, ...mint a falu meg az idill azonossága.”

Galgóczi Erzsébet (1967)³

A mottó néhány megállapításával utalni kívántam arra **is**, hogy a hazai társadalomtörténet, a XX. század második felének „csödeljárási sorozata”, „kellően megalapozott” **múlttal rendelkezik**. Nem is csak nemzetközi összefüggésben, hazai keretekkel is. Hatásukban: szívósan túlélőkkel. Elegendő volna utalni a feudális földbirtok rendszerre, s vele az uradalmi cselédség százezzeire, a „puszták népére” – s a nemzeti emlékezetből való gyors kiiktatásukra. A felejtés „felejtetés” sikere részleges, estenként teljes is lehet.

I.

A **doktori munka** önkorlátozó terjedelme mentheti, hogy a Jelölt alig utal fentiekre, az 1920 utáni Európában már ritka, terhes örökségre, illetve következményeire. Ám az összefüggések nem hagyhatók figyelmen kívül. A mottókkal – miként a Jelölt is gyakran él velük – jelezni lehet olyan, volt és ma is létező összefüggéseket, amelyek hatást gyakoroltak ugyan a társadalmi-gazdasági folyamatokra, de azok elemzése, pontosítása, adott korlátok között mellőzendő volt illetve mellőzhető.

Jellemző lehet mégis olyan „láttelel”, amit például **Féja Géza** állított ki a Viharsarok című könyvében. „A bánásmód parasztgazdánál is egyre kevesebb helyen patriarchális, uradalmaknál pedig kivétel nélkül katonás.” – írta a múlt század derekán. Nem meglepő, ha az így jellemzett állapot néhány évtized múlva – más körülmények esetén is – tovább él. Tagadásukkal nem múlik...

A kutatásra és eredményeinek bemutatására felvállalt időszak olyan két évtized – 1945-1965 - , amelynek hazai és világtörténeit teljességben, nem tudományos igényvel értékelni, de még felsorolni is meghaladja egy, akár nagyon gondos doktori munka lehetséges méreteit. A Jelölt tehát – szükségképpen – mérlegelésre kényszerült az élethelyzetek bemutatásában, valamint a kor átfogó kérdéseinek, pl. az élelmezés, a háborús állapotok, az emberi szabadságjogok, stb. témáinak tárgyalásánál. (Más kérdés, hogy a kutatási időszak a téma megnevezésében, a kötet címében ennek konzekvenciáját nem kellően érvényesítette.) Azaz: kevesebb is, több is, mint amit a cím ígér. (A munka esetleges publikálásánál indokolt majd ezzel számolni!)

Az első kötet **Bevezetés** című fejezetében ezekről a gondokról megemlékezik a Szerző. Hivatkozik C. Hann-ra, aki jól érzékeltte ezt. Nevezett többször és hónapokon át tanulmányozta a Duna-Tisza közti agrárvilágot, a kollektivizált magyar mezőgazdaságot, hogy disszertációját majd sikerrel megvédje szülőföldjén, Angliában.

II.

A **tudományos eredmények sorában kiemelendőnek minősíthető**, hogy rendre sorra veszi a Jelölt a magyar mezőgazdaság kollektivizálásának **helyi mozzanatait**, azaz a kor tényeinek bemutatására törekszik. Sikerrel teszi vizsgálat tárgyává a változatokat. Az öt fejezetre való tagolás azonban vitatható, a választott struktúra aránytalanságokat takar.

Itt említendő a „**Vidéki Magyarország**” megnevezés és a vizsgált témakör félreérthető volta is. Gyakran értelmezik a „vidék” fogalmát nem városinak, sőt: nem budapestinek. Az értekezés viszont – egyértelműen – a hazai (és az NDK) agrárvilág 20 évével foglalkozik. (Publikálás esetén mérlegelni szükséges a címadást, valamint az alcím – magyar-német? – megjelölést is.)

Három társadalmi történeti aspektust külön is **hiányol** a bíráló:

1. A magyarországi kollektivizálás ideje az úgynevezett **Jurcsek-rendszert** követte. Azt az időt, amikor 1940-től, falvainkban titokban próbáltak sertést vágni, amikor megkettőzték a padlásvégek belső falát, hogy a zsírosbödönt, a fejadagot meghaladó búzát, stb. a rekviráló bizottságok elől elrejtésük, majd a front közeledtével pedig – ősz lévén – friss gödrökbe rejtették az új termést. Ha sikerült. Ha nem árulták be a „rejtegetőket”. (Az ezekre való utalás nem kerülhető el az opponens nemzedéke előtt. Vö. Erdmann Gyula: *Begyűjtés... Magyarországon*, Tevan Kiadó, Békéscsaba, 374.p.)
2. A háborús években – már a Horthy rendszerben kiépült egy **szakigazgatási hálózat**. Az úgynevezett előljáróságok, különböző formákban **kontinuitást** is jelentettek, a földesurak, főjegyzők, stb. mellett illetve után igazodási ponttá válhattak. Képzet szakemberek álltak a „gazdátlanul maradt” majorságok, gabonarakarok, cégek (a Futura-vállalatok stb.) élére. A Magyar Föld Rt. Sarkad-Fekete-éri pusztáján és máshol, a volt cselédek, béresek, a nagybirtokokon 1944 őszén közös földművelési egységeket szerveződésekkel alakítottak, hogy majd aratni lehessen a következő évben is. A gőzekék táblás művelésre voltak alkalmasak egyébként is. Több úgynevezett okleveles gazda, azaz egykori uradalmi intéző, gazdatiszt (a jószágkormányzók többnyire időben távoztak) mellé állt a spontán majd szervezett kezdeményezéseknek. (Később az állami gazdaságok, tanintézetek elismert szakembereiként váltak ismertté, mint pl. **Dr. Molnár László** Kaposvári egyetemi tanár, **Ribiánszki Miklós**, a Nagy Imre kormány állami gazdaságok minisztere, vagy **Lovászi Zoltán**, ág. trösztigazgató, **Fáy István** '56-os emigránsok voltak.)
3. **A társadalmi szemlélet erőszakos formálására** való törekvés (sőt diktátum) szintén ebben a témakörben említendő. A korabeli „médiá” hamis győzelmi jelentései vagy éppen vádjai hiteltelenítették a mérsékelt agrársikereket, konszolidációs eredményeket is. Az igazságszolgáltatás tekintélyvesztése, a szaktudás leértékelése, a tudatformálás erőszakos volta – párosulva a kiváltott ellenhatásokkal – indokolt bemutatásra szorul a történeti összképben. Ugyanakkor tény az is, hogy az agrárproletárokból és törpebirtokosokból álló 50%-ot megközelítő agrárnépesség – a XX. század 40-es 50-es éveiben – akár Távol-Keletre is emlékeztetett.

Említést érdemlőek tehát azok a felismerések és **cselekvések**, amelyek a termelés, a falu modernizálását, a paraszti munka korszerűsítését, a szaktudás országos bővítését, s vele és általa a népesség jobb életét szolgálták, vagy szolgálhatták volna. Európai módszerek szerint. (Ezekről kevés beadványt őriznek a levéltárakban is.)

III.

A doktori értekezés **tézisei** néhány téma kezelésében **önálló életre** kelnek. A Jelölt a tézisek 5. oldalán írja pl.: „a kampányra vonatkozó alapkérdésem az, hogy az egyéni gazdaságok tömeges felszámolása hogyan és miért történt meg”, sőt más helyen: „történhetett meg”? Miközben a kollektivizálást, az agrártermelés korszerűsítésének valós alapkérdését a módszer, az ütem jelentette – mint feltételt – Magyarországon. Ehhez társult – 1950-től – a megyerendszer, a közigazgatás átszervezése is. Bács-Kiskun megye például – mai méretével – Bács-Bodrog után ettől az időtől - 1950-től - létezik, amit a Duna-Tisza közének „kulákarányánál” is indokolt számításba venni. (Vö. 18. oldal)

A történelmi meghatározottság sajátos értelmezésével találkozhatunk **Jugoszlávia** vagy **Lengyelország** hatásos ellenállásának minősítésénél a kollektivizálással szemben. Nem felejthető pedig, hogy az említett országok antifasiszta felkelői (partizánjai) más presztízst szereztek hazájuknak, mint a náci Németország mellett kitartó bolgár, román, illetve magyar szövetségesek.

IV.

Végül is a **Jelölt** egy XX. századi Európa, sőt a világ nagy kérdésévé vált fontos témakör – az agrárviszonyok, az élelmezés – feldolgozását vállalta két évtized, területileg, államjogilag és más rendre változó feltételek és folyamatok **lehetséges feltárása** alapján. Elősegítve azt is, hogy az **OECD**, a Párizsban található **Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet** ajánlásai megértéssel találkozzanak. Az OECD által 1993-ban kiadott elemzésben olvasható: „a magán és kollektív gazdálkodás szimbiózisa nagyban hozzájárult a magyar mezőgazdaság viszonylagos sikereihez... a magyar mezőgazdaság átalakulása, a régi kollektív szerkezetből is kiindulhat fontos azonban, hogy a kormánypolitika változatosabb szerkezet kifejlődését tegye lehetővé.”⁴

Befejezésül egy ajánlás a 40-es évekből. W. A. **Harriman**-tól az USA nevezetes diplomatájától: „Tanuljunk a múlt hibáiból – írta visszaemlékezéseiben, és hasznosítsuk azokat jelenünkben...De ne átkozzuk el a múltat! Értsük meg a múltat! Építsünk rá egy jobb Amerikát! Remélem, ezt tesszük”.⁵

Évekig szolgálta nagykövetségként hazáját a világban...Moszkvában is.

Összefoglalva:

A benyújtott doktori mű **új elemzéseket tartalmaz** az immár fél évszázadinál előbbi folyamatokról. Eddig fel nem tárt dokumentumokat tesz hozzáférhetővé a magyar agrártársadalom életének egy, az 1945. évi földreformot követő időszakáról. Vizsgálatát kiterjeszti egy másik, rövid ideig fennálló állam agrárfolyamataira is.

Adatai gazdagok, dokumentáltak, előtanulmányokra alapozottak.

A doktori értekezés és összefoglaló tézisek alapján – az előzőek szerint – **a nyilvános vita kitűzését javasolom.**

Ö. Kovács József pályázatának – sikeres védésével számolva – **elfogadását ajánlom, az MTA doktora cím odaítélését támogatom.**

Budapest, 2012. február

Romány Pál Dsc.

Prof. Emeritus

az MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai
Bizottság tagja

Hivatkozások:

¹ Pütkösti Árpád közli – fenti címmel gyűjtését a Népszabadság 2004. április 3.

² Sinka István – Veres Péter kortársa és író társa – „Pár köből búzánk” című versében fogalmaz az idézett módon

³ Galgóczi Erzsébet: Nádtetős szocializmus című könyvében (Szépirodalmi Kiadó, 1970. 394. oldal) ír az Elavult falukép-ről.

⁴ Magyarország agrárpolitikájának áttekintése OECD Paris, 1993. 15. oldal

⁵ W. Averell Harriman: Amerika és Oroszország a változó világban. Fél évszázad személyes megfigyelései. (Fordítás 243. oldal é.n.)